

12. Baron R., Neuman J. Workplace violence and workplace aggression: Evidence of their relative frequency and potential causes // *Aggressive Behavior*. – 1996. – Vol. 22. – P. 161 – 173.
13. Bennett R.J., Robinson S.L. Development of a measure of workplace deviance // *Journal of Applied Psychology*. – 2000. – Vol. 85 (3). – P. 349 – 360.
14. Bies R.J., Tripp T.M. Revenge in organizations: The good, the bad, and the ugly // *Dysfunctional behavior in organizations: Non-violent dysfunctional behavior* / R.W. Griffin, A.O'Leary-Kelly, J. M. Collins (Eds.). – Stamford, CT: JAI Press, 1998. – P. 49 – 67.
15. Davenport N., Schwartz R.D., Elliott G.P. *Mobbing: Emotional abuse in the American workplace*. – 2nd Ed. – Ames, IA: Civil Society Publishing, 2002. – 213 p.
16. Duffy M.K., Ganster D.C., Pagon M. Social undermining in the workplace. *Academy of Management Journal*. – 2002. – Vol. 45(2). – P. 331 – 351.
17. Glomb T.M. Workplace anger and aggression: Informing conceptual models with data from specific encounters // *Journal of Occupational Health Psychology*. – 2002. – Vol. 7. – P. 20 – 36.
18. Fox S., Spector P.E. A model of work frustration-aggression // *Journal of Organizational Behavior*. 1999. – Vol. 20. – P. 915-931.
19. Leymann, H. The content and development of mobbing at work // *European Journal of Work and Organizational Psychology*. – 1996. – Vol. 5 (2). – P. 165 – 184.
20. Martinko M.J., Zellars K.L. Toward a theory of workplace violence and aggression: A cognitive appraisal perspective // *Monographs in organizational behavior and industrial relations: Vol. 23: Dysfunctional behavior in organizations: Part A. Violent and deviant behavior* / R.W. Griffin, A. O'Leary-Kelly, J.M. Collins (Eds.). – Greenwich, CT: JAI Press, 1998. – P. 1 – 42.
21. Mitchell M., Ambrose M. Abusive supervision and workplace deviance and the moderating effects of negative reciprocity beliefs // *Journal of Applied Psychology*. – 2007. – Vol. 92 (4). – P. 1159 – 1168.
22. Neuman J.H, Baron R.A. Social antecedents of bullying: A social interactionist perspective // *Bullying and emotional abuse in the workplace: International perspectives on research and practice* / S. Einarsen, H. Doel, D. Zapf, C. Cooper (Eds.). – London: Taylor Francis, 2003. – P. 185 – 202.

23. Raver J.L. Behavioral outcomes of interpersonal aggression at work: A mediated and moderated model // *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*. – 2005. – Vol. 65 (7-B). – P. 3758.
24. Tepper B.J., Duffy M.K., Shaw J. D. Personality moderators of the relationship between abusive supervision and subordinates' resistance // *Journal of Applied Psychology*. – 2001. – Vol. 86 (5). – P. 974 – 983.

The article contends the General model of personality's professional aggression genesis, which developed by the author. The given model consists of three consecutive levels, each of which characterizes the completed stage of professional aggression genesis.

Key words: aggression, professional aggression, genesis of aggression.

Отримано: 24.03.2010

УДК 17.022.2-053.8 (477+438)

Уршуля Груца-Мьонсік

Вибрані кореляти морального розумування української та польської молоді – порівняльне дослідження

Мета статті – ознайомлення з результатами власного дослідження вибраних корелятив морального розумування польської та української молоді на матеріалах експериментів, проведених автором з учнями старших класів польсько-українських середніх навчальних закладів.

Ключові слова: моральність, моральна освіта, релігійна позиція молоді, суспільні цінності, престижні вартості, теоретичні цінності, артистичні цінності, економічні цінності.

Цель статьи – ознакомление с результатами исследования соотношения способа мышления и морального сознания польской и украинской молодежи на материалах экспериментов, проведенных автором с учениками старших классов польско-украинских средних учебных заведений.

Ключевые слова: моральность, моральное образование, религиозная позиция молодежи, общественные ценности, престижные ценности, теоретические ценности, артистические ценности, экономические ценности.

Життєва позиція молоді, її моральний розвиток та формування системи цінностей викликає особливий інтерес у багатьох науковців: педагогів, психологів, філософів. Сьогодні багато говориться про моральну кризу серед молодих людей, вказується на їх пасивність, споживацький і розпусний спосіб життя, цинізм, зухвальство і відсутність поваги до цінностей світу дорослих. Багато уваги приділяється відсутності дисципліни серед молоді, виною якої є, між іншим, ліберальний стиль виховання, поїздки батьків у пошуках матеріальної вигоди, що пов'язане з розпадом та залишенням сім'ї.

Отже, схоже на те, що ключовим питанням сьогодення має бути моральне виховання молодого покоління, основна мета якого полягає у формуванні людини з непохитною моральною позицією, яка шанує цінності і норми, ототоженні з моральністю, а в зв'язку з цим живе з відчуттям безпеки в сучасному світі.

Предметом наших роздумів є кореляти моральної свідомості польської та української молоді, тому що вони здаються важливими у висловлюванні поглядів і прийнятті рішень морального характеру, особливо в контексті близькості двох країн і перспективи входження України до структур ЄС.

Одна з найбільш універсальних концепцій моральної освіти була сформульована на початку XIX століття французьким соціологом Емлем Дюркгеймом. Дюркгейм підкреслював важливість входження індивіда до соціального світу, беручи водночас до уваги виникнення у молоді почуття незалежності. Як і раніше, його перспектива адекватна для нашої епохи, а важливі аспекти його мислення з'являються в працях сучасних філософів і педагогів.

Дюркгейм стверджував, що моральність є важливим соціальним зобов'язанням. З метою збереження середовища, яке захищає права та добробут своїх громадян, суспільство потребує системи заборон для обмеження певної індивідуальної поведінки. Отже, моральність складається з прийнятої системи правил, які формують поведінку. В цих нормах йдеться про те, як потрібно поводитися у певних ситуаціях. Правильно поводитися означає сумлінно дотримуватися цих принципів. Вони остаточно виправдані тим, наскільки добре підтримують стабільність в середовищі, де людина може жити в гідності та свободі.

Основним положенням моральності є те, що людська істота, на думку Дюркгейма, є священною, недоторканою і унікальною [1]. З цього принципу виникає той факт, що будь-яке обмеження совісті є аморальне, оскільки порушує автономію індивіда.

Моральне виховання людини починається вдома, біля батьків, які з самого раннього періоду життя формують або значно впливають

на своїх дітей. Неможливо навчити молодих людей моральності, якщо вони не винесли її основ з родинного дому, де вона передається через авторитет батьків. Це перше, найважливіше виховання готує підґрунтя для "подальшого культивування", яке проводиться школою і оточенням. Формування системи цінностей батьками є надзвичайно важливим питанням у процесі виховання дітей і молоді та створення умов для їх розвитку. Розробка і формування відповідної та стійкої ієрархії цінностей є чинником, необхідним для свідомого життя та прийняття відповідальних рішень, довершення певних виборів і прояву визначеної поведінки [2, с. 36].

Дослідники структурального розвитку довели, що розумування ненабагато вище від рівня розумування дитини стимулює її до розвитку, хоча, дослідження відрізняються щодо рівня оптимальної різниці між ними. Ці відкриття також підтверджують, що спосіб виховання батьків повинен бути більш софістичним, ніж рівень розуміння дитини, але не набагато вищий, так щоб дитина асимілювала знання батьків на своєму власному рівні [5, с. 264-283].

Вищезгадані відкриття і дослідження розумування постачають додаткове пояснення для постійних зв'язків між авторитетним батьківством і моральною інтерналізацією [3, с. 19-36]. Тільки авторитетні батьки накреслюють чіткі границі між моральними, конвенційними і особистими питаннями таким чином, щоб вони відповідали теоретичній сфері очікувань.

Співвідношення батько – дитина може також делікатно впливати на соціальну свідомість дитини. Як неодноразово відмічалось, сім'ї функціонують за принципом складних, суспільних домовленостей, які визначають ієрархічні суспільні ролі і міцні міжособистісні відносини. Роль батьків, безперечно, дуже важлива з точки зору їх піклування про розвиток дитини і її добро, їх афективного зв'язку та інтенсивної інтеракції зі своїм дітьми, а також їх вміння постачати різні типи інтеракції, які полегшують моральний розвиток [2, с. 39].

Натомість відмітимо, що між домашнім вихованням та шкільною освітою існує простір, який заповнюють установи і організації, що займаються дітьми і молоддю, а також групи ровесників. Виховуючи молоду людину сьогодні, слід звернути увагу, перш за все, на ситуацію, в якій вона розвивається і відповідно підібрати виховний метод, який відповідає потребам часу. Прогресивна дегуманізація суспільного життя, що проявляється у індиферентизмі до повсюдного хамства, насильства, агресії і байдужості по відношенню до іншої людини, є серйозним викликом для нас усіх. Формування суспільної свідомості, націленої на другу людину, належить до принципів сучасного суспільного життя [2, с. 40].

Саме у сучасному світі, де стикаються між собою і сперечаються різні світогляди та ідеї, особливо важливим є, щоб вже наймолодшим дітям вказувати відповідну систему норм і моральних принципів та цінностей, яка дозволить прожити життя із задоволенням і полегшить функціонування в мігруючому суспільстві.

Підготовка до впровадження такої системи вимагає дослідження рівня морального розуміння молоді, яке і було проведене в 2007 році в І Загальноосвітньому Ліцеї та Гімназії № 1 в Явожні, а також в Комплексі Загальноосвітніх Шкіл № 2 в Перемишлі і охоплювало 128 учнів гімназійних та ліцейських класів.

Дослідження морального розуміння

Комплекс Загальноосвітніх Шкіл № 2 в Перемишлі – це навчальний заклад для учнів української національної меншості з вивченням української мови. До складу організаційної структури комплексу шкіл входить: дошкільний відділ, Основна Школа № 17, Гімназія № 7 та III Загальноосвітній Ліцей.

Враховуючи те, що досліджувана молодь українського походження вільно володіє польською мовою, не було необхідності перекладати опитувальник анкети українською мовою.

Значна відмінність помітна в декларуванні відносин з батьками, де у випадку української молоді на міцний зв'язок вказало понад 81% і слабкий зв'язок – 18% досліджуваних. Натомість у випадку польської молоді міцний зв'язок декларує понад 67% досліджуваних, а 25% досліджуваних оцінює його як слабкий. Крім того 7,8% вказує на відсутність зв'язку з батьками. Вищезгадані результати перекладаються на вибір авторитету. Більша половина досліджуваних українського походження своїм авторитетом вважає батьків. Натомість для досліджуваних поляків батьки є авторитетом лише для 40,6% осіб.

Бажаючи визначити величину морального розуміння досліджуваної молоді, ми використали Анкету Етичних Позичій – EPQ. Ця анкета здійснює вимірювання двох величин морального розуміння: “ідеалізму” і “релятивізму”. Досліджувані, які отримали високі результати за шкалою “ідеалізм” – це індивіди, що володіли фундаментальними моральними принципами. Натомість особи, які отримали високі результати за шкалою “релятивізм”, не надають великого значення таким основним моральним принципам, як, наприклад, “не потрібно брехати”.

На підставі інформації, отриманої в цьому дослідженні, виявилось, що високим ідеалізмом характеризуються 59,4%, а релятивізмом – 50% респондентів з Польщі. Занадто високий показник релятивізму може викликати певні побоювання, тому що це означає, що така група досліджуваних не дотримується основних

моральних принципів і ламає їх, коли це для них вигідно. У випадку другої групи досліджуваних рівень ідеалізму наблизений до рівня респондентів з Польщі (57,8%), однак з'являється більша різниця у рівні релятивізму, який у них нижчий (46,9%). На підставі анкети EPQ можна також точно встановити, до якої підгрупи виміру морального розуміння належить певний індивід. Оскільки ця шкала визначає підгрупи в двох головних вимірах ідеалізму і релятивізму. Проведені до цієї пори дослідження свідчать, що абсолютисти характеризуються схильністю до виявлення суворих моральних поглядів, не визнаючи жодного винятку. Це охоронці норм і принципів поведінки. А суб'єктивісти оцінюють ситуацію в залежності від шкідливості для інших і її легальності. У житті вони керуються більш особистими цінностями, а не загальноприйнятими правилами. Експеціоністи, в свою чергу, мають лагідні погляди, даючи тим самим дозвіл на відступ від прийнятих принципів. Ситуаціоністи – це особи, які звертають особливу увагу на потенційні загрози для індивідів, що виникають з конкретних форм поведінки, які при цьому відмовляються від загальноновизнаних моральних норм. До кожної ситуації вони підходять індивідуально.

У досліджуваній групі поляків найбільше абсолютистів – 39,1%, а також суб'єктивістів – 29,7%. Наступні позиції займають ситуаціоністи (20,3%), а також експеціоністи (10,9%). Цей результат корисний для групи, тому що дає надію на те, що ці молоді люди дійсно є охоронцями моральних принципів і стараються їх дотримуватися. Проте не можна бути переконаним, що цей наслідок є результатом не визнання перед самим собою власних, не завжди моральних дій.

У випадку респондентів українського походження також найбільше абсолютистів – 32,8%, з тією різницею, що ця кількість на 7% нижча, ніж в групі досліджуваних поляків. У цій групі також дуже багато ситуаціоністів (25%), які, як відомо, відкидають моральні принципи і використовують індивідуальний аналіз кожної ситуації. Суб'єктивісти складають 21,9% досліджуваних, а експеціоністи – 20,3%.

Шкала Перевірки Себе і релігійна позиція молоді

У світі загальної міграції істотним видається дослідження не тільки етичних позицій, але також рівня критичизму по відношенню до власної особи, з метою перевірки достовірності заявлених позицій.

Рівень критичизму по відношенню до власної особи був встановлений за допомогою прийому Шкала Перевірки Себе. Низький рівень критичизму характерний для 37,5% досліджуваної молоді польського походження, а високий – понад 62%. Це хороший результат, тому що свідчить про те, що респонденти свідомі своєї поведінки і в більшості зуміють оцінити її з об'єктивної точки зору.

У випадку української молоді ситуація виглядає навпаки, оскільки заледве 31,2% зуміє критично поглянути на свою поведінку.

Враховуючи історію наших держав і релігійну традицію, ми відзначили, що важливим є встановлення рівня релігійності окремих досліджуваних груп. Польська молодь – це в значній більшості особи з середнім рівнем релігійності – 56,3%, проте цікаво те, що такий високий відсоток осіб оцінює свою високу релігійність – 31,2%. Натомість на низький рівень релігійності вказує 12,5% досліджуваних. Отримані результати суперечать переважним переконанням щодо відношення до релігії сучасних молодих людей. Як виявилось, є багато молодих осіб, які вважаються дуже віруючими.

В свою чергу українська молодь відзначилася ще вищим рівнем релігійності – 48,8% у порівнянні з досліджуваною польською молоддю. У їх випадку відсотковий показник низького рівня виявився на 10% нижчим, власне кажучи близький нулю (1,6%).

Цікавим здається також співставлення рівня критицизму з рівнем релігійності.

Таблиця 1

Рівень релігійності польської молоді в порівнянні з результатами Шкали Перевірки Себе

Шкала Перевірки Себе	Рівень релігійності						Σ	
	високий		середній		низький			
	N	%	N	%	N	%	N	%
низький рівень	5	7,8	15	23,4	4	6,3	24	37,5
високий рівень	15	23,4	21	32,8	4	6,3	40	62,5
разом	20	31,2	36	56,2	8	12,6	64	100,0

Джерело: власне дослідження. Кількість досліджуваних – 64.

На підставі вищезгаданого порівняння можна зробити висновок, що найбільшим розумінням себе характеризуються особи з середньою і високою релігійністю. Отже можна ствердити, що віра захищає людину перед надмірною впевненістю в собі і відчуттям власної вищості.

Таблиця 2

Рівень релігійності української молоді в контексті рівня критицизму

Шкала Перевірки Себе	Рівень релігійності						Σ	
	високий		середній		низький			
	N	%	N	%	N	%	N	%
низький рівень	21	32,8	23	35,9	-	-	44	68,7
високий рівень	10	15,6	9	14,1	1	1,6	20	31,3
разом	31	48,4	32	40,0	1	1,6	64	100,0

Джерело: власне дослідження. Кількість досліджуваних – 64.

Що стосується української молоді ми відмітимо, що тут рівень релігійності, на жаль, не йде в парі з наявним уявленням про власну особу. У цьому випадку найбільше осіб з високою релігійністю – це особи з низьким рівнем критицизму.

Форма морального розумування

Щоб зуміти визначити форму морального розумування, ми встановили рівні морального розумування досліджуваної молоді. Серед польської молоді найбільше осіб характеризуються середнім рівнем морального розумування – 79,7%, що є досить тривожним явищем, оскільки може вказувати на деяку непослідовність в поведінці і проголошенні моральних принципів. З одного боку молоді люди можуть говорити про непохитність етичних норм, а з іншого – пристосовувати їх до обставини, маючи на увазі власну користь. На жаль, лише 15,6% молоді досягли найвищого рівня морального розумування.

В свою чергу серед української молоді не було осіб з низьким рівнем моральності, а високий рівень в цьому аспекті здобули 17,2% респондентів. Цей результат на два відсотки перевищує результат у випадку молодих поляків. Отже, на підставі цього порівняння ми можемо зробити висновок, що відносно рівня морального розумування українська молодь отримала кращі результати від своїх ровесників з Польщі.

Нижче подаємо співставлення рівня морального розумування з результатами в шкалі EPQ.

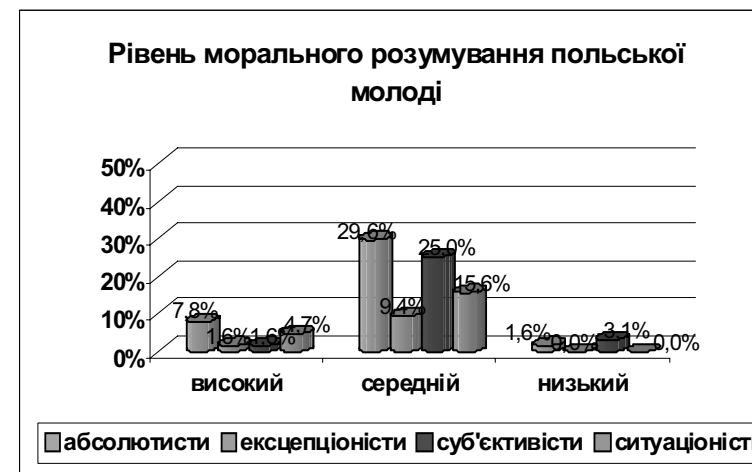

Рис.1. Рівень морального розумування польської молоді

Молоді респонденти з Польщі з високим рівнем морального розумування – це в більшості абсолютисти (7,8%). Подібно як особи

з середнім рівнем моральності, які набираються з числа індивідів, названих абсолютистами. Цю залежність підтверджує висновок, що в охороні моральності стоять особи з непохитними моральними принципами, тобто абсолютисти.

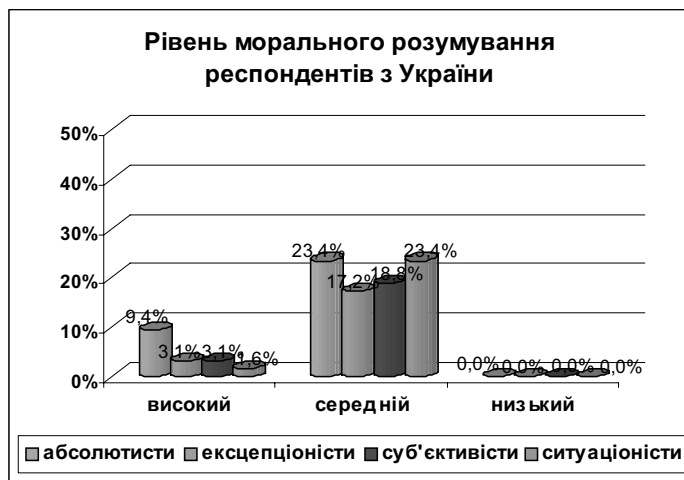

Рис. 2. Рівень морального розуміння респондентів з України

У випадку української молоді ми отримали подібні результати. У цій групі також найбільше осіб з високим рівнем морального розуміння налічують абсолютисти. Натомість середній рівень морального розуміння характерний не тільки для абсолютистів, але також для ситуаціоністів.

Підсумовуючи, відмітимо, що молодь українського походження отримала значно кращі результати у визначенні морального розуміння. Проте ми вважаємо, що подальші дослідження в цьому напрямі доцільні і можуть дати відповідь на питання про причину цього несприятливого для молодих поляків результату.

Значення цінностей для молоді

Вразливість молоді на цінності дуже важлива у сучасному світі, ось чому ми встановили, які вартості цінує досліджувана молодь. Для наших респондентів дуже важливими виявилися такі вартості, як: економічні, артистичні, суспільні, престижні, релігійні, моральні й теоретичні, тому що практично в кожній з цих категорій і в обидвох групах – польській та українській є дуже мало таких осіб, які вважали би, принаймні деякі з них, байдужими або мало важливими.

Якщо брати до уваги економічні цінності, які пов'язані з цінуванням матеріальних благ та прагненням їх здобувати і володіти

ними, то у випадку молоді з України їх високо оцінює понад 93% досліджуваних, а 3,1% ставиться до них байдуже і вони не мають для них значення.

У випадку цінностей, що вважаються престижними і які пов'язані з займанням високих посад і загальним поцінуванням, то аж для 98% респондентів ці вартості цінні та важливі. Лише 1,4% досліджуваних ставиться до них байдуже.

В свою чергу краса природи, музика і естетика – це елементи, що входять до групи артистичних цінностей, які в нашому дослідженні на дуже високому місці розмістило понад 95% української молоді. Це свідчить про їх чутливість до світу і мистецтва, а також про їх глибоке переживання.

Для 93,8% респондентів суспільні цінності, що ототожнюються з безкорисливою діяльністю на користь інших осіб і жертвуванням собою для них, становлять сенс їх життя, а тільки для понад 6% досліджуваних вони не мають жодного значення.

Якщо брати до уваги релігійні цінності, які посиляються на віру в Бога, черпання сил з молитви та дотримання заповідей, то для більшої групи осіб, ніж у випадку суспільних цінностей, вони є дуже важливими в житті. Лише 4,7% респондентів зовсім їх відкинуло.

В свою чергу моральні цінності, які пов'язані із дотриманням моральних принципів, як виявилось, займають дуже високу позицію в житті (понад 93% досліджуваних), а для 3,1% респондентів вони байдужі і несуттєві.

У випадку теоретичних цінностей, тобто здобування знань і пошук наукових істин, всі респонденти з України були одноставні і всі визнали цю вартість дуже істотною в своєму житті. Безсумнівно, це має вплив на їх мотивацію до науки і результати, досягнуті в школі.

Понад 89% досліджуваних з Польщі вважають істотними гроші і матеріальні блага. Цікавіше те, що аж 7,8% вважає, що вони не мають для них такого великого значення і це значно більше осіб, ніж у випадку попередньої групи.

Престижні цінності, в свою чергу, важливі для понад 93,7% осіб, а майже для 5% несуттєві. На жаль, в польській групі є значно менше осіб, для яких артистичні цінності це важливі елементи в житті, тоді як для майже 10% могли би зовсім не існувати.

Дослідження показують, що суспільні цінності для респондентів з Польщі значно менше важливі, ніж у випадку осіб з України. Тільки більше 70% досліджуваних поляків вважає їх дуже важливими, для 9,4% вони байдужі і для 20,3% зовсім не мають значення. Припускаємо, що це може свідчити про певне зникнення альтруїзму серед молодих людей.

Як виявилось, релігійні цінності ще менше поважаються серед молодих поляків, оскільки для понад 23% вони були неістотні. Отже, в нашому дослідженні виявляється певна релігійна криза, яку переживає сьогодні багато польської молоді, але яка є одночасно характерною для періоду юнацтва.

Втішній натомість той факт, що значно більше осіб, понад 82%, дуже високо оцінює моральні вартості, це наповнює оптимізмом на майбутнє.

В свою чергу, у порівнянні з українською молоддю, яка на 100% вважає теоретичні цінності дуже важливими, молоді люди з Польщі лише на 89,1% керуються ними в своєму житті.

Сьогодні, в добу суспільних та традиційних змін, ліберального підходу до цінностей і етичних норм, міграції населення, проблема морального виховання набирає особливого значення.

Говорячи про моральне виховання дітей і молоді, незалежно від місця їх проживання, маємо на думці завжди те саме, тобто турботу про їх моральний розвиток як в пізнавальній сфері, а саме усвідомлення того, що добре чи погане, так і в емоційній сфері, тобто розвиток моральної чутливості, та в біхевіоральній сфері, що пов'язана з конкретною моральною поведінкою.

Одними з проявів морального розвитку є моральні переконання, тобто погляди і оцінки, що є результатом морального розумування. Вони тотожні з думками чи переконаннями індивіда про те, що він вважає морально благородним або підлим, достойним або негідним поваги. Такі погляди і моральні оцінки складають підставу визначення рівня морального розумування.

Наміром наших досліджень було пізнання і порівняння вибраних корелятив морального розумування польської і української молоді. З нашого порівняльного дослідження слідує, що досліджувана українська молодь презентує вищий рівень морального розумування, ніж досліджувані поляки. Отримані результати показали, що польська молодь не дооцінює ролі сім'ї, її авторитету та родинних зв'язків, а саме завдяки цим чинникам поляки зберегли свою національну ідентичність під час іноземного поневолення. На такий стан речей безсумнівно впливає всеохоплюючий хаос у світі цінностей, а також міграція мільйонів поляків, що веде до втрати родинних зв'язків і можливості виховного впливу, емоційних розладів у дітей та молоді.

Список використаної літератури

1. Durkheim E., Moral Education. – New York: The Free Press, 1961.

2. Gruca-Miasik U., Rola rodziny w rozwoju i wychowaniu moralnym dzieci i młodzieży / U. Gruca- Miasik, Dziecko i rodzina. Społeczne powinności opieki i wychowania. – Rzeszyw, 2007. – S. 36-40.
3. Steinberg L., Mounts N., Lamborn S., Dornbusch S., Authoritative parenting and adolescent adjustment across varied ecological niches // Journal of Research on Adolescence. – 1991. – № 1. – S. 19-36.
4. Turiel E., Smetana J., Killen M., Social contexts in social cognitive development. – Hillsdale, Erlbaum, 1991.
5. Walker L., Taylor J., Family interactions and the development of moral reasoning // Child Development. – 1999. – № 62. – S. 264-283.

The aim of the article is the acquaintance with the results of the own research of selected correlates of Polish and Ukrainian youth's way of thinking and moral consciousness on the materials of experiments conducted by the author with senior pupils of Polish-Ukrainian secondary schools.

Key words: morality, moral education, religious attitude of young people, social values, prestige values, theoretical values, artistic values, economic values.

Отримано: 15.03.2010

УДК 37.018.1:17

Уршуля Груца-Мьонсік

Родина – основа для виховання моральної свідомості молоді

На основі власних досліджень автор статті підтверджує тезу про залежність рівня моральної свідомості дитини від родинної ситуації, стилю виховання, освіти батьків. Звертається увага на відсутність зв'язку між економічним статусом родини і моральністю її членів.

Ключові слова: моральність, моральна свідомість, конфлікт, стиль виховання, родинні зв'язки, економічний статус.

На основе собственных исследований автор статьи подтверждает тезис о зависимости уровня морального сознания ребенка от семейной ситуации, стиля воспитания, образования родителей. Обращается внимание на отсутствие связи между экономическим статусом семьи и нравственностью ее членов.

© Уршуля Груца-Мьонсік

671